

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

N.U.Nurmatova	
Yusuf Hamadoniy- tasavvuf ta'limotining yirik namoyandasi, mutasavvuf olim	428
S.Q.Qaxxorova	
Yoshlar ma'naviy salohiyatini oshirish ularni Vatanparvarlik ruxida tarbiyalash istiqbollari.....	432
A.E.To'liqinov	
Janubiy Farg'ona kanali suvining tabiiy-geografik tavsifi	437
Sh.T.Abbosova	
Yurtimiz taraqqiyoti va barqarorligini ta'minlashda milliy g'oya strategiyasining istiqbollari	442
M.Мирзарахим	
Роль педагогических стратегий в интеграции искусственного интеллекта.....	448
B.A.Talapov	
Yangi O'zbekistonda inson huquqlari: xalqaro standartlar va milliy qonunchilik uyg'unligi	454
Z.Y.Adilov	
Mahmud Az-Zamaxshariy ma'naviy merosining falsafiy tahlili	459
D.D.Boymirzayeva	
Bo'lajak ta'lim menejerlarida ijtimoiy ijodkorlikni shakllantirish va uning tashkiliy-boshqarish mexanizmlarini modernizatsiyalash.....	464
I.I.Soliyev	
Oliy ta'lim muassasalarida institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish vazifalari	468
Z.M.Mamatov, A.A.Ibragimov, O.M.Nazarov	
Quyong'o'shti aminokislota tarkibini o'rganish.....	472
Z.M.Mamatov, A.A.Ibragimov, O.M.Nazarov	
Quyong'o'shimcha mahsulotlarining mineral tarkibini o'rganish.....	477
O.O.Isaqov	
Talabalarda ma'naviy dunyoqarashni rivojlantirishning pedagogik tashxisi	483

UO'K: 378.014.15

**OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA INSTITUTSIONAL MUSTAQILLIK TAMOIYILLARINI
JORIY ETISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH VAZIFALARI****ЗАДАЧИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ В ВУЗАХ****TASKS OF IMPROVING MECHANISMS FOR IMPLEMENTING THE PRINCIPLES OF
INSTITUTIONAL INDEPENDENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS****Soliyev Ibodulloxon Ismatullayevich**

Namangan davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish, institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etish mexanizmlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish yo'llari, institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish vazifalari o'rganilgan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish vazifalari tahlil qilingan.

Аннотация

В данной статье рассмотрены теоретические и методологические основы совершенствования механизмов внедрения принципов институциональной независимости, пути совершенствования механизмов внедрения принципов институциональной независимости на основе международных стандартов, задачи совершенствования механизмов внедрения принципов институциональной независимости. изучаются институциональная независимость. Также анализируются актуальные вопросы совершенствования механизмов внедрения принципов институциональной независимости.

Abstract

In this article, the theoretical and methodological foundations of improving the mechanisms of introducing the principles of institutional independence, the ways of improving the mechanisms of introducing the principles of institutional independence based on international standards, the tasks of improving the mechanisms of introducing the principles of institutional independence are studied. Also, current issues of improving the mechanisms of introducing the principles of institutional independence are analyzed.

Kalit so'zlar: institutsional mustaqillik, tamoyil, mexanizm, takomillashtirish, nazariy-metodologik asos, xalqaro standartlar, boshqaruv, boshqaruvchilik kompetensiyalari, akademik, ta'lim determinantlari, marketing, menejment, integratsiya, prognozlashtirish, globallashtirish, funktsional, raqamlashtirilgan tizim.

Ключевые слова: институциональная независимость, принцип, механизм, совершенствование, теоретико-методологическая основа, международные стандарты, менеджмент, управленческие компетенции, академические, образовательные детерминанты, маркетинг, менеджмент, интеграция, прогнозирование, глобализация, функционал, цифровая система.

Key words: institutional independence, principle, mechanism, improvement, theoretical-methodological basis, international standards, management, managerial competencies, academic, educational determinants, marketing, management, integration, forecasting, globalization, functional, digitized system.

KIRISH

XX asrning oxirlarida universitetning ijtimoiy-madaniy ob'ekt sifatidagi maqsad va vazifalari haqida quyidagicha tasavvurlar shakllandi: shaxsni rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratish, madaniy va ilmiy merosni saqlash va keyingi avlodlarga yetkazish, bilimlar hajmini kengaytirish, bilimlarni ommalashtirish. Sanab o'tilgan maqsadlarga erishish uchun universitet tomonidan bir qator vazifalar bajarilib, amalga oshiriladi: ilm olishga oid, tadqiqot (bilish va amaliy), desseminatsion (bilimlarni ta'lim orqali tarqatish, konferensiyalar, patentlar, nashrlar), konsaltingli ishlab chiqarish (bozorda ehtiyoj bo'lgan, ilm talab qiladigan tovar mahsulotini ishlab chiqarish).

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mamlakatimiz olimlaridan U.SH.Begimkulov, B.SH.Usmanov, M.F.Hakimova, M.A.Yuldashev, Z.K.Ismailova, Q.X.Abduraxmanov, G.N.Axunova, B.A.Begalov, A.SH.Bekmurodov, S.S.Gulyamov, Sh.N.Zaynutdinov, M.A.Ikramov, N.K.Yo'ldoshev, I.U.Majidov, D.X.Nabiyev, R.I.Nurimbetov, B.X.Raximov, D.N.Raximova, R.A.Raxmanbayeva, M.X.Saidov, A.N.Samadov, T.SH.Shodiyev, Sh.D.Ergashxodjayeva, A.T.Yusupov, Sh.Qurbonov va boshqalar, MDH davlatlari olimlaridan N.V.Demidov, S.V.Sulima, S.A. Drujilov, K.I. Morozova, S.D.Reznik, S.M.Vasin, O.A.Sazikina, O.Bichkova, L.Verbitskaya, V.Kasevich, M.V.Niyazova, V.YE.Varavenko, Yoxan G.Vissema, F.Altbax, P.Y.Grishina, R.N.Abramov, E.V.Galajinskiy, A.O.Grudzinskiy, R.Dim, V.Konnov, M.Repina va boshqalarning ilmiy asarlarida institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etishga doir metodologik jihatlar o'rganilgan va tahlil qilingan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

So'nggi yillarda nashr qilingan ilmiy adabiyot, xalqaroaktlar, Boloniya jarayoni hujjatlarida institutsional mustaqillik tamoyillarining mazmuniga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu bir qator holatlar bilan bog'liq.

Hozirda dunyoda 11 mingdan ortiqroq oliy o'quv yurtlari mavjud bo'lib, ularda YUNESKOning ma'lumotlariga ko'ra, 70 mln.ga yaqin talaba ta'lim oladi. Davlatlarning universitetlarning faoliyatini qo'llab-quvvatlashi o'sib bormoqda. Ba'zi mamlakatlarda davlatlarning sarf qilayotgan mablag'lari ijtimoiy sohaga ajratilgan mablag'lar darajasiga etdi. Angliya ta'lim tizimi asosan (ayniqsa pedagogika, tabiiy-ilmiy sohalarida) davlat manbalari tomonidan moliyalashtiriladi. Ulkan mablag'larni sarf qilgan davlat ulardan foydalanishning samaradorligini nazorat qilishni xohlaydi. Angliyada universitetlar avtonomiyasi keskin cheklab qo'yildi va hukumat, universitet hayotida bu yangilik edi. Budjetning chiqimga oid hisobotini talab qildi, shuningdek talabalar soni va sohalar bo'yicha mablag'larni tartibga solishni, o'qitish va ilmiy tadqiqotlarning mazmun-mohiyatini nazorat qilishni kiritdi. Universitetlar faoliyati Qirollik inspeksiya tomonidan ham to'g'ridan to'g'ri nazorat qilinadi.

Universitetlarga davlat o'z nuqtai nazaridan ustuvor bo'lgan tadqiqotlar yo'nalishlarini ko'rsatishga harakat qiladi. Bundan tashqari, oliy ta'lim olish uchun yo'llar keng ochiq bo'lgan hozirgi sharoitda yuqori sifat standartlarining pasayish xavfi paydo bo'ldi. Davlat o'zini jamiyat manfaatining himoyachisi deb hisoblagan bunday sharoitlar har doim ham universitetlar manfaatlariga mos kelmaydi.

Institutsional mustaqillik tamoyillarining mohiyati nimada? Avtonomiya bu – OTMlarining vakolatidagi masalalarni mustaqil hal qilishidir. Avtonomiya oliy ta'lim vazifalarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan, institutsional mustaqillikning institutsional shaklini ifodalaydi. 1966 yilda Amerika universitetlari professorlari assotsiatsiyasining "Institutsional mustaqillik va vakolatlar haqidagi Deklaratsiyasi"da institutsional mustaqillikka quyidagicha ta'rif beriladi: "Institutsional mustaqillik – o'qituvchilar o'zlariga tegishli boshqa akademik majburiyatlarini to'laqonli bajargan taqdirda, tadqiqotlar olib borish va ularning natijalarini nashr etishda to'liq erkinlikka ega. Ammo pul ishlab topish maqsadida olib borilayotgan tadqiqotlar institut ma'muriyatining roziligi bilan amalga oshirilishi kerak. Akademik mas'uliyat – erkinlik konsepsiyasi mas'uliyat konsepsiyasi bilan to'ldirilishi kerak. Universitet o'qituvchisi fuqaro, professional assotsiatsiya a'zosi, institutning mansabdori hisoblanadi. Fuqaro sifatida og'zaki nutq so'zlaganda yoki yozma bayonot berganda o'qituvchi institut senzurasidan ozod bo'lishi kerak, lekin alohida nuqtai nazar alohida mas'uliyatni talab qilishini anglashi kerak. Professional assotsiatsiyaning a'zosi institutning mansabdor shaxsi sifatida tinlovchilar bu kasbga va institutga uning fikrlari bo'yicha baho berishlari mumkinligini yodda tutishi kerak. Shuning uchun o'qituvchi tartibga aniq rioya qilishi, o'zini tuta bilishi, boshqalarning fikrini hurmat qilishi va u bor kuchini ishga solib institutning rasmiy vakili emasligini tushuntirishi kerak".

Universitet avtonomiyasi doktrinasini Jeneva universiteti doktori Berit Olson shakllantirdi: "Ideal mustaqil universitet: rahbari tanlash erkinligiga; boshqaruv modelini tanlash erkinligiga; ilmiy tadqiqotlar ob'ektlarini tanlash erkinligiga; ijtimoiy buyurtmani tanlash erkinligiga; mulkka va uni boshqarish huquqiga; qo'shimcha manbalardan kelgan mablag'lardan foydalanish erkinligiga ega bo'lishi kerak".

Nemis olimi, Peterburg Fanlar Akademiyasining xorijiy muxbir a'zosi (1868) German Golmgols (1821-1894) Berlin universiteti rektori lavozimini qabul qilayotganda so'zlagan nutqidainstitutsional mustaqillik va universitetlarning mas'uliyatini birga qo'shish nazariyasini shakllantirdi. Bu nazariya Boloniya jarayonidainstitutsional mustaqillik tamoyilini shakllantirishga asos bo'lib xizmat qildi. U o'z navbatida XIX asrda Evropadagi yangi turdagi eng nufuzli OO'Yularidan biri bo'lgan Gumboldt modelining retsepsiyasigaasoslangan Berlin universitetining rivojlanishini belgilagan. Uning mohiyati shundan iboratki, universitet – bu ta'lim tizimining markazi, chunki bu erda ta'lim va tadqiqot birga qo'shib olib boriladi va shunday qilib, "ilm-fan asosi", "umumiy madaniyat muassasasiga" aylanadi. Gumboldt asos solgan madaniyat universiteti o'z ligitimligini ta'lim olish va tadqiqot, jarayon va natija, tarix vaong, filologiya va tanqid, tarixiy bilimdonlik va estetik tajriba, institutsionallik va individuallik sintezini amalgaoshiruvchi madaniyatdan oladi.

Gumboldtning universitet modeli XXlasrning oliy ta'limi haqidagi Umumjahon deklaratsiyasida o'z ifodasini topdi (Parij, 1998 y. 9 okt. 2-bet). 1997-yilning noyabrida YUNESKOning Bosh konferensiyasida qabul qilingan oliy ta'lim muassasalari o'qituvchi kadrlarining maqomi haqidagi Tavsiyaga muvofiq oliy o'quv yurtlari:

a) butun faoliyatlarida ilmiy hamda intellektual etika va talabchanlikni, o'zlarining asosiy vazifalarini saqlashlari va kengaytirishlari;

b) o'zigaxos intellektual obro'ga ega bo'lib, to'liq mustaqillik va mas'uliyat bilan etikagaoid madaniy va ijtimoiy muammolar bo'yicha o'z fikrini bayon etish imkoniyatiga ega bo'lishi;

v) universal tan olingan qadriyatlarni, jumladan tinchlik, adolatlilik, erkinlik, tenglik hamda hamfirkrlkni himoya qilish va faol ommalashtirish uchun o'z intellektual imkoniyatlari va ma'naviy-axloqiy obro'sidan foydalanishi;

g) huquq va majburiyatlar majmuasi sifatida qabul qilinuvchi to'liq institutsional mustaqillik vaavtonomiyadan foydalanish, shu bilan birga jamiyat oldida to'liq javobgar bo'lishi va hisob berishga burchli bo'lishi;

d) mamlakatlar va jahon hamjamiyatining farovonligiga ta'sir ko'rsatuvchi muammolarni aniqlash va hal qilishga ko'maklashishda ma'lum darajada rol o'ynashi kerak.

1920 yilda tashkil topgan "Universitetlarning Butunjahon xizmati" xalqaro nodavlat tashkiloti universitetlarning akademik erkinligi vaavtonomiyasi haqida Deklaratsiya qabul qildi(Lima, 1990 y.). Unga muvofiq institutsional mustaqillik vaavtonomiya – bu:

– o'quvchilar vaoliy ta'lim sektorida o'qiyotganlarning huquq va erkinliklari majmui: "akademik hamjamiyat a'zosi tafakkur, vijdon, din va fikr erkinligi, shu bilan bir qatorda shaxsiy erkinlikka ega bo'lishi, bir joydan ikkinchi joyga havfsiz va erkin borishni amalgaoshiradi";

– universitet va boshqaoliy ta'lim institutlariga berib qo'yilgan vazifalarni bajarishning muhim shartlarni bajarish;

– davlatning universitet ishlarigaaralashmasligi;

– akademik hamjamiyat a'zolari tengligi;

– o'qitish erkinligi;

– talabalar uchun ta'lim olish, shu jumladan, taqdim qilingan fanlar bo'yicha ta'lim yo'nalishini tanlash va egallangan bilimlarni rasmiy tasdig'ini olish huquqi;

– ilmiy izlanishlar erkinligi;

– ta'lim imkoniyatlarini rivojlantirish erkinligi;

– akademik hamjamiyatning barchaa'zolarini assotsiatsiya erkinligi huquqi, jumladan, ularning manfaatlarini himoya qiluvchi kasaba uyushmalarini tuzish;

–oliy ta'lim institutlarining yuksak darajadagi avtonomiyasi;

–oliy ta'lim institutlarining o'zini o'zi boshqarishi;

–akademik hamjamiyatning barchaa'zolarini akademik va ma'muriy ishlarni boshqarishda ishtirok etishi;

–oliy ta'lim institutlarining barcha boshqaruv organlarini saylov yo'li bilan tayinlash;

–ta'lim siyosatini, tadqiqotlarni, ma'rifatchilik ishlarini boshqarish va belgilashga, ulargaaloqador bo'lgan faoliyatning boshqa turlarigaoid qarorlarni mustaqil qabul qilish".

XULOSA

Shunday qilib, universitetlarning Butunjahon xizmatining Lima deklaratsiyasidainstitutsional mustaqillik ta'lim liberalizmi ruhida talqin qilinadi va birinchi navbatda o'quvchilar vaoliy ta'lim sektori talabalarining huquq va erkinliklari majmuini, universitetlar vazifasini amalgaoshirish shart-sharoitlarini, demokratik o'zini o'zi boshqarishni ifodalaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Henkel M. (2007) Can academic autonomy survive in the knowledge society? A perspective from Britain // Higher Education Research & Development. Vol.26.№1.P.87–99.
2. Kiemansegg P. G. (1983) The university and democracy. LA: University of California Press.
3. Ortega y Gasset H. Universitet missiyasi. Minsk: BDU, 2005.P. 37.
4. Valentine, J. W., & Prater, M. (2011). Instructional, transformational, and managerial leadership and student achievement: High school principals make a difference. NASSP Bulletin, 0192636511404062.
5. Sandhya Khedekar. Educational Management, TSCER. III.1 Function of Education Management. 2007. P. 1.
6. Аврус А.И. История российских университетов. – Саротов, 1998. –С.31-37
7. Болонский процесс в документах //http.rumi.ru
8. Василенко К. Образование под контролем. Законодатели встроили вузы в вертикаль власти//Время новостей.2006.15мая.№ 81. –С. 136
9. Деррида Ж. Университет глазами его питомцев // отечественные записки. 2003. № 6. с.96–103.